

>> IDEER

IKKE GLEMME: I dag skal vi huske ofre for slaveri og den transatlantiske slavehandelen. Men hvordan skal vi ivareta minnene?

Til minne om neger-slaven

SLAVERI

«Angi slavene som møbler, og la dem som sådanne tre inn i samfunnet». Slik lyder artikkel 44 i Code Noir, loven for slavehold i de franske koloniene, undertegnet av Ludvig 14. i 1685. Parallelt med at opplysningsfilosofien og med den kimen til de moderne menneskerettighetene vokste fram, var de europeiske statene opptatt av å lovregulere en storstilt felles forretningsvirksomhet: den transatlantiske slavehandelen, også kalt «det afrikanske Holocaust». Mellom 1501 og 1867 hentet europeiske skip horder av mennesker – antall ofre er estimert til 12,5 millioner – fra Afrikas kyster. De ble satt i lenker, brakt til koloniene i Amerika og solgt som arbeidskraft til europeiske plantasjeiere. Slavearbeidet sikret europeiske kongedømmer store inntekter og forsynte borgerne med nye og moderne luksusvarer som sukker, kaffe og kakao. Slavene ble fullstendig fratatt sin frihet. De så aldri sine hjemland igjen.

Hvordan kunne Europas nasjoner, som yndet å kalle seg opplyste, videreføre og endatil legalisere denne praksisen? Kanskje fordi «neger-slaven», som det så tydelig kommer fram i Code Noir, rett og slett falt utenfor kategorien «menneske». Slaven ble betraktet som et domestisert dyr eller en gjenstand på linje med et hvilket som helst husgeråd. Slaven hadde ingen eien-domsrett og ingen rettigheter

SLAVEHANDEL

■ Fra 1500-tallet begynte de vesteuropeiske kolonimaktene å innføre slaver fra Afrika for å jobbe på plantasjer og i gruver i Amerika.

■ Mest omfattende ble slaveriet fra slutten av 1600-tallet, da plantasje-driften startet for fullt på de franske og britiske plantasjene i Karibia, der blant annet kaffe, sukker og tobakk ble dyrket for eksport. Etter hvert ble også store plantasjer anlagt i sørstatene i USA.

■ Tallet på slaver som ble hentet fra vestkysten av Afrika er usikkert, sannsynligvis ble 10–15 millioner tatt i bruk som arbeidskraft på plantasjene.

JAMAICA: George Cruikshanks tegning fra 1831 av en kvinnelig slave som blir straffet av plantasjeieren.

Kilde: Store norske leksikon

i arveloven. Forsøkte en slave å flykte, hadde slaveeieren ifølge lovens artikkel 38 rett til å kutte av ham ørene, leggene eller henrette ham. «Det kommer ingen sukker-tønner til Europa som ikke er farget med menneskeblod», påpekte opplysningsfilosofen Hëlvetius på midten av 1700-tallet. Utsagnet er blitt stående som et i Frankrike relativt tidlig bilde på dette lange og vonde kapittelet i menneskehetens historie.

Minnekultur

I 2007, 200 år etter opphevelsen av slaveriet i USA, erklærte FNs generalforsamling 25. mars som Internasjonal minnedag for ofre for slaveri og den transatlantiske slavehandelen. Dagen i dag er dermed én av FNs sju såkalte «minnedager»: Internasjonal minnedag for ofrene for Holocaust (27.1), Internasjo-

nal minnedag for refleksjon over folkemordet i Rwanda (7.4.), Minnedag for ofre for kjemisk krigføring (29.4.), Minnedag for dem som mistet livet under andre verdenskrig (8.5.), Internasjonal dag til minne om slavehandelen og dens opphevelse (23.8.) og Verdens minnedag for ofre for trafikkulykker (21.11.). Alle minnedagene ble innstiftet mellom 2003 og 2007.

Vedtakene om at verdenssamfunnet i løpet av året skal sette av bestemte dager til å minnes ofre for vidt forskjellige katastrofer, er et tegn i tida. Den franske historikeren Pierre Nora har påpekt at samtidskulturen vår best beskrives ved sin avhengighet til minnet. Med verket Les Lieux de Mémoire (Minnestedene, 1984–1992) lanserte han begrepet «minnested»: Et fenomen som – idet det plasseres i et

museum, får et monument eller en minneplakett – unnslipper glemselen og gjenobres av et kollektiv (for eksempel en nasjon) som lader det med sine affekter og følelser. Minnestedet muliggjør på den måten en affektiv forbindelse mellom fortid og nåtid. Det inviterer til refleksjon over og ikke minst medfølelse med fortiden.

Autentisitet og katastrofer

I dag er det en stadig økende tendens til å anse faktiske geografiske steder som minnesteder. Minnestedet er i den forstand et sted med en særegen nærhet til fortiden skapt i kraft av at «det var her det skjedde». Auschwitz, Ground Zero eller Utøya er eksempler på steder hvis beliggenhet i landskapet gir dem en unik forbindelse til katastrofen. FNs minnedager fungerer på liknende måte. Med unntak av dagens begivenhet og, naturlig nok, minnedagen for trafikkkofre (som for øvrig også skiller seg ut fra de øvrige ved at den ikke erindringsbestemt historisk katastrofe), markerer FNs minnedager datoen for bestemte hendelser: 27. januar 1945 ble gjenværende fanger i Auschwitz befridd; 7. april 1994 ble 8000 mennesker drept av hutuekstremister i Rwanda; 29. april 1997 ble Konvensjonen mot kjemiske våpen implementert osv. I disse tilfellene skaper datoen nærhet mellom fortidens ofre og nåtidens mennesker – «det var i dag det skjedde». Forestillingen om at selve tida eller stedet formidler fortidens katastrofer og gir minnet autentisitet, er sentral i vår tids minnekultur. Et annet karakteristisk

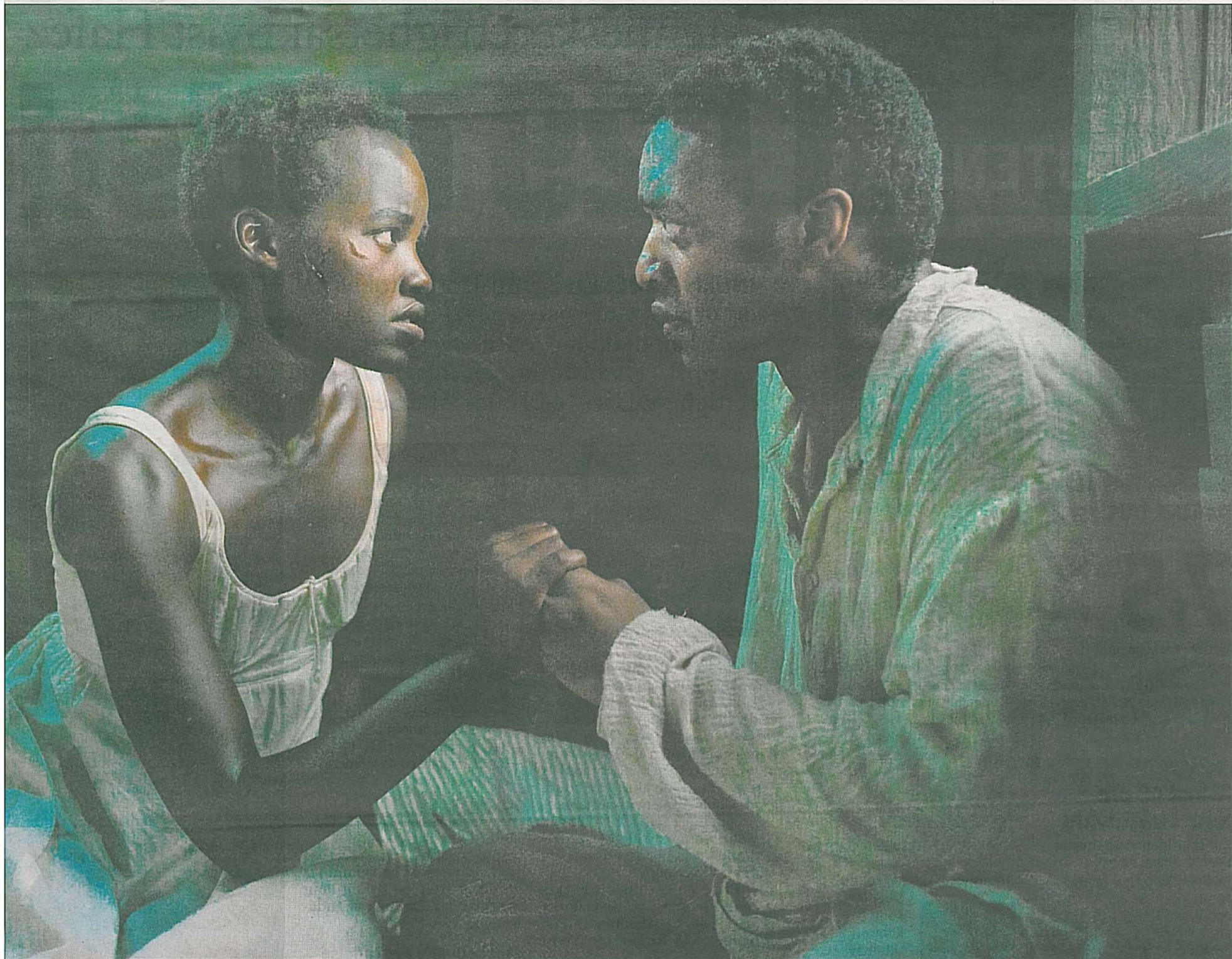
OSCAR-KVALITET: Filmen «12 Years a Slave»

trekk ved minnekulturen er at man både fra akademisk og politisk hold tenderer til å «favorisere» det vonde minnet. Ideen om at minnet har en spesiell affinitet til katastrofen, kjennetegnet på den ene siden den moderne kulturen generelt. Vi kan tenke på Sigmund Freud og psykoanalysens fokus på traumets betydning for den menneskelige psykologi. På den andre siden har det blitt påpekt at minnekulturens hengning om det katastrofale har sin spesifikke oppkomst i etterkrigstidens forvaltning av minnet om Holocaust. Minnet om katastrofen skal få oss som medmennesker til å bli følelsesmessig berørt av fortiden, til kollektivt å bearbeide traumet i nåtiden, og ikke minst til å lære for framtiden. Mantraet om aldri å glemme og om å dra lærdom av katastrofen slik at den aldri skjer igjen, går igjen enten man snakker om Holocaust, folkemordet i Rwanda, 22. juli eller den transatlantiske slavehandelen.

Minnets politikk

«Vi skal aldri glemme» gjelder dog bare et engere utvalg av en rekke traumatiske hendelser i menneskehetens historie. FNs minne-

» fikk den gjeveste Oscar-statuetten på årets utdeling.

FOTO: FILMWEB

dager eller en nasjons minnesteder viser at minnekultur er politikk. Det kollektive minnet er nemlig høyst selektivt – mange katastrofer glemmer vi rett og slett at vi aldri skal glemme. Ett av minnepolitikkenes utslag er forestillingen om en «lidelseskonkurranse», en forestilling som norsk-etiposiske Elisabeth Norheim seinest

funnsmessige status. I USA eksisterer det per i dag intet offisielt museum eller minnesmerke over de 12,5 millioner ofrene for den transatlantiske slavehandelen. Minnedagen er lagt til en vilkårlig valgt dato og vitner slik ikke om en spesiell nærhet til den smertefulle historien. FN's generalforsamling vedtok i fjor at minnes-

også i åpenbar dialog med, det per i dag mest berømte minnstedet for slavehandelen, Maison des esclaves (Slavehuset) på øya Gorée i Senegal. Slavehuset tjente på 1700-tallet som deportasjonshavn for afrikanske slaver. Bygningen er i nyere tid rekonstruert og ble i 1962 åpnet for publikum som museum og minnsted. Til

hjemreisens ark for de eksilerte slavene. Slik kan man si at han ønsker å hele heller enn å dvele ved fortidens sår.

Institusjonaliseringen av hele to FN-minnedager og etableringen av «The Ark of Return» på tomten til FN-bygningen er et politisk signal om at både USA og verdenssamfunnet endelig gir den transatlantiske slavehandelen en plass blant katastrofene det er verdt å minnes. (At The National Museum of African American History and Culture etter planen skal stå ferdig i 2015 illustrerer også at blikket de seinere år har vendt seg mot denne delen av amerikansk historie.) Men der andre moderne minnesmerker ofte insisterer på temporal eller romlig autentisitet, bidrar dagens minnedag og minnesmerket på FN-tomten snarere til å løsrive minnet om slavehandelen fra tid og sted. Den hvite abstrakte arken, som nærmest svever over bakken, inviterer dessuten tilskueren til å betrakte minnesmerket som et estetisk uttrykk, et kunstverk, snarere enn som et monument som refererer til en konkret historisk katastrofe. Den samme tendensen

til å vektlegge det estetiske i minnstedet finner vi for eksempel på Ground Zero. På Ground Zero vekker dog selve plasseringen en følelsesmessig forbindelse med ofrene for terrorangrepet i 2001. Vil den samme affektive innlevelsen med ofrene være mulig med «The Ark of Return»?

Det er langt mellom den vakre hvite arken og opplysningsfilosofen Hélvétius' alarmerende bilde av blodstenkte sukkertønner. Arkitekten Rodney, som selv er etterkommer etter ofre for slavehandelen, forklarer at arken skal invitere til erindring forstått som en «educational process»; framstillingen av fortiden skal fremme frihet, læring og refleksjon. Utsagnet er helt i tråd med den rådende minnekulturtenkningen. Men har minnekulturen virkelig en utdanningseffekt i praksis? Og selv om «neger-slaven» omsider løftes ut av offentlighetens glemsel, er det et tankekors at minnet om ofrene for den transatlantiske slavehandelen synes å bli forvaltet uten det samme autentisitetsskravet som preger så mye av den øvrige minnekulturen vår.

Ingvild Hagen Kjørholt, forsker ved NTNU

«'Vi skal aldri glemme' gjelder dog bare et engere utvalg av en rekke traumatiske hendelser i menneskehetens historie»

ga uttrykk for i forrige ukes sending av NRKs «Trygdekantoret» med det upassende utsagnet «Jeg er dritsjalu på jødene».

Minnekulturen risikerer å bli et verktøy til å rangere – og dermed ytterligere marginalisere og ekskludere – og i den offentlige diskursen. Et annet potensielt problem er at ulike katastrofer gjøres til gjenstand for ulike former for erindring. Ikke bare om vi offentlig minnes en katastrofe, men også måten vi eventuelt gjør det på, kan bli et uttrykk for ofrenes sam-

merket «The Ark of Return» skal oppføres i august 2014 på tomten til FN-bygningen i New York. Det vil si at heller ikke lokaliseringen av minnstedet – som rett nok er langt fra et vilkårlig valgt sted – garanterer en nærhet til katastrofen.

Minnet om neger-slaven

Arkitekten bak det planlagte minnesmerket, Leon Rodney, sier at det verken er tenkt som en rekonstruksjon av eller symbol for den transatlantiske slavehandelen. Slik står det i kontrast til, men

tross for at seinere tids forskning viser at havnen var relativt perifer i den storstilte slaveindustrien, og at museet ikke er tro mot historiske kilder, så har Slavehuset hatt enorm symbolsk betydning. Dets viktigste symbol er en åpen dør som går rett ut i Atlanterhavet, kalt «The Door of No Return», hvor slavene måtte passere på vei om bord i de europeiske lasteskipene før de for alltid ble skilt fra kontinentet sitt. Og nettopp denne døren er «The Ark of Return», som navnet tilsier, et svar på. Arkitekten vil bygge